

Сільськогосподарська кооперація та її розвиток на Поділлі

З початком революційних аграрних перетворень Радянський уряд, враховуючи диференціацію у розподілі реманенту серед різних прошарків села та занепад промислового виробництва в країні став на шлях організації державних установ, які б могли передавати у тимчасове користування трудящим селянам прості і складні знаряддя праці. Передбачалось, що основним фондом таких установ при земельних відділах Рад, або радгоспах стане реманент конфіскований у поміщицьких маєтках і великих куркульських господарствах.

Велике значення для розвитку селянського господарства в роки НЕПу мала сільськогосподарська кооперація. Під час воєнного комунізму вона, як і інші види кооперації була інтегрована в одну споживчу кооперацію під керівництвом Наркомпроду. Членство в цій організації було обов'язковим. Ці заходи призвели до різкого обмеження функції кооперації, її одержавлення і згортання діяльності. З 1921-1922 років відбулась дезінтеграція кооперативної системи: споживча, сільськогосподарська, кустарно-промислова та інші види кооперації відокремились одна від одної, почали діяти самостійно. Умови дрібного товарного виробництва об'єктивно штовхали селянина до вступу в сільськогосподарську кооперацію [1].

Сільськогосподарським товариствам та їх спілкам надавали право об'єднуватися як по територіальній, так і по виробничій ознаці. Товариства та їх об'єднання отримали права юридичних осіб продавати або вимінювати сільськогосподарські продукти власного виробництва, набувати необхідні їм знаряддя, матеріали обладнання, відкривати майстерні і заводи по переробці та збуту сільськогосподарської продукції [2].

У 1924 році сільськогосподарська кооперація УРСР усіх видів об'єднувала 15,3% [35], у 1926 році – 18,1%, у 1927 році – 25,1%, у 1928 році – 38,6% [3] селянських дворів.

Характерною особливістю відбудовного періоду подільського села була широка діяльність споживчої кооперації і кооперації вільного господарства. На 1925 рік на Поділлі нараховувалось 1028 різноманітних кооперативних господарства [4].

Сільськогосподарська кооперація спряла відбудові та широкому постачанню селі. Основну масу членів кооперації становила біднота, на долю незаможників припадало 55% всього сільського населення. Щодо незаможних селян, то вони становили незначну частину населення, яка також прагнула скористатися вигодами кооперації [5].

Що стосується кредитових кооперацій, то в 1924 році на селі їх не було. Ті товариства, які носили назву «сільськогосподарських кредитових товариств» вели саму різноманітну господарську роботу і разом з тим і кредитову.

На першому місці за числом членів кредитної кооперації стояли господарства, що мали засобів виробництва на двір на суму від 401 до 800 крб. (35,3% від загальної кількості). Це типово середняцькі господарства, які отримали 35,5% позичок [6].

Практика кредитування селянських господарств через сільськогосподарські товариства неосновної сітки остаточно переконувала в необхідності зосередження кредитової роботи виключно в сільськогосподарських кредитових товариствах основної сітки.

Відповідно економічному коефіцієнту округ кількість товариств в основній сітці і кількість охоплених кредитом господарств в кожній окрузі може бути доведена до (див. таблиця 1):

Таблиця 1. Співвідношення кредитних установ до кількості населення [7]

Округа	Кількість товариств	Кількість населення	% до населення округи
Вінницька	38	30,300	19,7
Кам'янецька	28	22,250	16,9

Продовження таблиці 1

Могилівська	25	20,150	16,0
Проскурівська	34	26,750	22,7
Тулчинська	35	28,550	16,1

Разом	160	128,000	18,1
-------	-----	---------	------

У 20-х роках на першому місці стояло кредитування селян для придбання реманенту і машин – 28% від загальної кількості кредитів, на другому місці стояло забезпечення позиками виробництва і збуту продукції рослинництва і тваринництва – 24,9% кредитів; на третьому місці – кредитування купівлі робочої худоби – 23,7%; на четвертому місці – кредитування будівництва на селі і становило 11,1% від загальної кількості; забезпечення позиками землевпорядження і меліорації селянських земель на п'ятому місці – 1,7% кредитів. Всього кошти для набуття основних капіталів у селянському господарстві склали 64,8% усіх позик.

Машинопостачання на селі в 20-х роках йшло двома руслами – державним і кооперативним. На місцях була створена мережа спеціальних машинних або машинно-тракторних товариств для спільного придбання і використання техніки. До користування складним реманентом могли вдаватися групи землекористувачів або заможні господарства, тому прокат його коштував дорожче. Так, прокатні пункти у Могилів-Подільському повіті навесні 1922 року за користування плугом протягом доби брали 12,5 фунта зерна, бороною – 5 футів, розпашником – 10 фунтів, молотаркою – 2 фунти з кожного намолоченого пуда зерна, жаткою або косаркою – 2 пуди 8 фунтів в день і снопов'язалкою – 2 пуди 20 фунтів. Ремонт знарядь праці сплачувати користувачем у розмірі визначеному губ земвідділом [8].

За допомогою кооперації селяни серйозно поліпшували своє реманентне забезпечення. У 20-х роках сільськогосподарська кооперація організувала мережу машинопрокатних і зерноочисних пунктів.. На території Подільської губернії на початку 20-х років діяло близько 90 прокатних пунктів [9].

Особливо вражаючі успіхи кооперація мала в 20-х роках у справі вирощування і реалізації цукрового буряку – однієї з головних технічних культур в Україні. Перші буряківниці товариства виникли на Правобережжі в 1921 році. Головцукор весною 1921 року створив секцію буряківничої

кооперації. Одночасно почали виникати кооперативи другої ланки бурякоспілки. Вони об'єднували бурякові товариства, що працювали в районі одного цукрозаводу. Бурякоспілки з 1924 року виділились в окрему спеціалізовану буряківничу кооперацію «Укрбурякспілку» - під проводом «Сільського господаря».

Помітне місце серед спеціалізованої кооперації займала птахівнича, що в 1929 році нараховувала 671 низове товариство, котрі об'єднували 160,2 тис. членів або 3,5% наявних селянських господарств. Загалом за даними «Сільського господаря», кооперація охоплювала в 1925-26 роках 20% товарних лишків продукції селянських господарств, 1926-27 роки – 22%, 1927-28 роки – 11%, у 1928-29 – 16,8%.

Таким чином, кооперація в до колгоспному селі стала важливим чинником розвитку селянського господарства. Різними видами сільськогосподарської кооперації було охоплено до половини селянських господарств Поділля. Умови дрібного товарного виробництва змушували селян кооперуватися в різних сферах господарської діяльності.

Сільськогосподарська кооперація стала важливою складовою частиною процесу розбудови ринкових відносин в краї. Торгово-посередницька функція стала невід'ємною рисою сільськогосподарської кооперації від її відродження з початком НЕПу. Вона стала головним постачальником на село промислової продукції виробничого призначення.

Література

1. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО). – Ф.П. 1. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 13.
2. ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 24. – Спр. 368. – Арк. 16.
3. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. – Харків, 1929.
4. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УРСРС (далі – ЗУ УРСР). 1922. – Харків, 1923.
5. Итоги хозяйственного развития УССР за 1923 – 1924 гг. – Харьков, 1925.
6. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період Непу: історико-економічне дослідження. – Харків: Основа, 1997.
7. Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів XI з'їзду КП(б)У. – К., 1930.
8. Там же. – Ф. 27. – Оп. 2. – Спр.106. - Арк. 21.
9. Хозяйственное строительство Подолии. Отчет Губэкономсовещания украинскому совету (апрель – октябрь 1922 г.). – Винница, 1923.